

63. Seyyid Tahir Oruç'un hayatı ve ilmi kişiliği

Faruk KAZAN¹

APA: Kazan, F. (2023). Seyyid Tahir Oruç'un hayatı ve ilmi kişiliği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (36), 1089-1100. DOI: 10.29000/rumelide.1369147.

Öz

Seyyid Tahir Oruç, Diyarbakır'ın Kocaköy ilçesine bağlı Şaklat köyünde yaşamış 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında bir Osmanlı alimi, arifi ve mutasavvıfıdır. Babası Mela Hüseyinê Şeqlatî'den aldığı eğitimle hem dinî hem de dünyevî ilimlerde kendini geliştirmiş, onlarca kitap yazmış veya istinsah etmiştir. Ayrıca babasının vefatından sonra köyünde fahri imamlık yapmış, talebe yetiştirmiş ve halka dini bilgiler öğretilmiştir. Böylece onlara sosyal liderlik de yapmıştır. Seyyid Tahir'in eserleri arasında tefsir, hadis, fıkıh, kelim, tasavvuf, dil ve edebiyat, ahlak ve hikmet gibi alanlarda kitaplar bulunmaktadır. Ancak bu kitapların çođu kaybolmuş veya yok olmuştur. Seyyid Tahir'in hayatını ilim dünyasına tanıtmak bu çalışmanın öncelikli hedefidir. Bu çalışma için başvuru kaynaklar, el yazmalı kütüphanesinden geriye kalan birkaç varaktan, ve aile bireyleri ile yapılan görüşmelerden oluşmaktadır. Bu çalışmanın sonucunda řu noktalar ortaya çıkmaktadır: Seyyid Tahir, Diyarbakır bölgesinde yetişmiş önemli bir alim ve mutasavvıftır. Şafii mezhebine bağlı, sūfi meşrepli bir alimdir. Sūfi meşrepli olması onu optimistic bir kişilik yapısına sahip olmasına neden olmuştur. Seyyid Tahir, çok yönlü bir ilim adamıdır. Sarf, nahiv, mantık, belağat ve vadi' gibi âlet ilimlerin yanında tefsir, hadis, fıkıh, kelim ve tasavvuf gibi 'alî ilimlere kadar birçok alanda kitap yazmıştır. Hatta ismini bile çok az kişinin bildiği *ihtilac* ilminde de eser vermiştir. Seyyid Tahir'in eserlerinin çođu kayıptır. Yeni araştırmalar neticesinde ortaya çıkarılabilir.

Anahtar kelimeler: Arapça, Medrese, Seyyid Tahir, Oruç, Şaklat, Seyda

The life and scholarly personality of Seyyid Tahir Oruç

Abstract

Seyyid Tahir Oruç was an Ottoman scholar, arif and mystic who lived in Saklat village, Kocakoy district of Diyarbakir at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. He developed himself in both religious and worldly sciences with the education he received from his father Mela Huseyinê Şeqlatî, and wrote or transcribed dozens of books. After his father's death, he also served as an honorary imam in his village, raised students and taught religious knowledge to the people. Thus, he also provided social leadership to them. Seyyid Tahir's works include books on tafsir, hadith, fiqh, kalam, tasawwuf, language and literature, ethics and wisdom. However, most of these books have been lost or destroyed. Introducing Seyyid Tahir's life to the world of science is the primary goal of this study. The sources used for this study consist of a few remaining pages from his manuscript library and interviews with family members. As a result of this study, the following points emerge: Seyyid Tahir is an important scholar and mystic who grew up in Diyarbakir region. He is a scholar belonging to the Shafi'i sect and Sufi tradition. Being a Sufi has made him have an optimistic personality. Seyyid Tahir is a versatile scholar. In addition to instrumental sciences such as

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı (Diyarbakır, Türkiye), fkazan21@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4128-4535 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 15.08.2023-kabul tarihi: 20.10.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1369147]

morphology, syntax, logic, rhetoric and vadı', he has written books in many fields such as tafsir, hadith, fiqh, kalam and tasawwuf. He even wrote a work on ihtilac science that very few people know its name. Most of Seyyid Tahir's works are lost. They can be revealed as a result of new research.

Keywords: Arabic, Madrasa, Sayyid Tahir, Oruç, Shaklat, Seyda

Giriş

Diyarbakır bölgesi, tarihi boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, zengin bir kültürel ve ilmi mirasa sahip bir bölgedir. Bu bölgede yetişmiş pek çok alim ve mutasavvıf, hem dinî hem de dünyevî ilimlerde eserler vermiş, halkın dini ve ahlaki yönden gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu alim ve mutasavvıflardan biri de Seyyid Tahir Oruç'tur.

Seyyid Tahir Oruç, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında eskiden Diyarbakır'ın Lice ilçesine bağlı şimdi ise Kocaköy ilçesine bağlı Şaklat köyünde/mahallesinde yaşamış, ilim ve irfan sahibi bir mutasavvıf ve âlimdir. Hz. Ebubekir soyundan gelen Seyyid Tahir, babası Molla Hüseyin Şaklat'ın aldığı eğitimle hem dinî hem de dünyevî ilimlerde kendini yetiştirmiş, onlarca kitap yazmış veya istinsah etmiştir. Ayrıca babasının vefatından sonra köyünde fahri imamlık yapmış, talebelere ders vermiş ve halka dini bilgiler öğretmiştir. (14. 01. 2021 tarihinde Mehmet Sıddık Oruç² ile yapılan görüşme.)

Bu çalışmanın amacı, Seyyid Tahir Oruç'un hayatı ve ilmi kişiliği hakkında bilgi vermek ve onun eserlerini tanıtmaktır. Bu çalışma, daha önce Seyyid Tahir hakkında herhangi bir akademik çalışma yapılmadığından özgün bir nitelik taşımaktadır. Bu çalışma için başvuru kaynakları ise çok sınırlıdır. Seyyid Tahir'ın özel kütüphanesinden geriye kalan birkaç varak ve aile bireyleriyle yapılan görüşmelerden oluşmaktadır.

Bu çalışma, şu şekilde tasnif edilmiştir: İlk olarak Seyyid Tahir'ın doğumu, ailesi ve evlilikleri hakkında bilgi verilmiştir. Sonra Seyyid Tahir'ın eğitimi ve hocalarına yer verilmiş, daha sonra Seyyid Tahir'ın öğrencilerin kim ve kimler olduğuna değinilmiş, ardından Seyyid Tahir'ın eserleri konu edinmiştir. Eserleri tefsir, hadis, fıkıh, kalam, tasavvuf, dil ve edebiyat, ahlak ve hikmet gibi alanlara göre sınıflandırılmıştır. Son olarak da çalışmanın sonucunda ortaya çıkan noktalar belirtilmiştir.

1. Doğumu ve ailesi

Cilt numarası 16, hane numarası 11 ve birey sıra numarası 2 olan resmi kayıtlara göre adı Seyda³ olan Seyyid Tahir, Diyarbakır'ın Kocaköy ilçesinin Şaklat mahallesinde 1 Temmuz 1884 yılında doğmuştur. Bu tarih, babasının doğrudan kendisinin ise dolaylı olarak müridi olduğu ve aşağıda kısaca hayatı verilen Hani'li Şeyh Ahmet Efendi'nin vefat ettiği yıldır. Seyyid Tahir'ın babası Molla Hüseyin, annesi Havva Hanım'dır. Seyyid Tahir'ın Ahmet adında bir kardeşi vardır. Ancak Ahmet, 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'na katılmış ve şehit düşmüştür. (Oruç, 14. 01. 2021)

Dört evlilik yapan Seyyid Tahir'ın eşlerinin isimleri Fatma Hanım, Halime Hanım, Zeynep Hanım ve Fatış Hanım'dır. Bunlardan sadece Fatış Hanım'dan Gülistan ve Çanime adında iki kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Seyyid Tahir, toplumun kız çocuğundan olan soyu, nesil ve soy saymama gibi İslam dini ile

² Seyda'nın Gülistan adlı kızının torunudur. Diyarbakır Yenişehir İlçesinin Aziziye Mahallesinde ikamet etmekte ve Diyanet İşleri Başkanlığından emekli olmuştur.

³ Efendi, hoca, şeyh, seyyid, üstat anlamında kullanılan "Seyda" tabiri öğrencilerin ve halkın hocalarına karşı kullandığı bir saygı ifadesidir. Seyyid Tahir'ın Seyda lakabını alması ve gerçek ismi yerine bu lakapla resmi kayıtlara geçmesi yörede kendini kabul ettirdiğinin, ilmine ve fetvalarına güvenildiğinin bir kanıtıdır.

çelişen gelenek ve göreneklerini umursamamıştır. Kendisine, senin erkek çocukların yok malın mülkün başkalarına kalacak, diyenlere de "hayır, bunlar da yani iki kızım da benim evlatlarımdır. Ne fark eder?" diye düşünceğini net bir şekilde dile getirmiştir. (Oruç, 14. 01. 2021)

2. Eğitimi

Seyyid Tahir neredeyse bütün eğitimini babası Molla Hüseyin şaklatı'den almıştır. Babası onu kendi köylerine yakın bir köy olan Balıcın (Esenler) köyüne Hanili şeyh Ahmet Efendi'nin oğlu şeyh Muhyeddin'in yanına medrese eğitimine götürmüştür. Ancak bir miktar bu medresede kaldıktan sonra eve dönmüştür. Babası da başka oğlu kalmadığından Seyyid Tahir'ı bir daha başka bir yere götürmemiş; kendisi bizzat çocuğunun eğitimini üstlenmiştir. Babasının vefatından sonra Seyyid Tahir, onun yerine geçer ve hem tedrisat hem de fahri imamlık yapmaya başlar. (Oruç, 14. 01. 2021)

Seyyid Tahir, tasavvuf açasından şeyh Ahmet Efendi'nin oğlu şeyh Rizal Efendi'ye mensuptur. Hem kendisinin hem de babasının üzerinde çok fazla etki bırakan şeyh Ahmed Efendi'nin hayatına kısaca değinmekte fayda vardır. Ancak ondan önce ilk ve son hocası olan babası Mela Hüseyinê şeqlatı'den bahsetmek gerekmektedir.

2.1. Molla Hüseyin şaklatı

Ne yazık ki hem babası hem hocası olan Molla Hüseyin şaklatı hakkında fazla bilgiye ulaşılamamıştır. Aile bireylerinin verdiği bilgiye göre Seyyid Tahir'ın babası Molla Hüseyin şaklatı, alim ve mutasavvıf bir zattır. Önce şeyh Abdurrahman Aktepê'nin (1854-1910) müridi olmuş sonra Hani'li şeyh Ahmet Efendi'ye (ö. 1885) intisap etmiştir. şeyh Ahmet Efendi kendisine halifelik teklifinde bulunmasına rağmen Molla Hüseyin şaklatı bu yükün ağır olduğunu ifade ederek nazikçe reddetmiştir. Ambar çayında Zoxrikê köyü denen yerden şaklat köyüne göç ettiği söylenmektedir. Hatta Zoxrikê adlı köyde medfun olan Kalkê Pirbirêj (ö.?) denen zat, ataları olduğunu belirtmişlerdir. (Oruç, 14. 01. 2021)

Seyyid Tahir'ın babası Molla Hüseyin hakkında bazı menkıbeler de anlatılmaktadır. Onlardan biri şudur: Bir gün Hanili şeyh Ahmet Efendi ile beraber bir Cuma günü şeyxelilkan (Konaklar) köyünden Hani'ye doğru yol alırken Kanê Xıdır denen bir yerde Hani'ye altı- yedi saatlik bir mesafede ancak varılabileceğini bilen şeyh Ahmet Efendi, Seyda Molla Hüseyin şaklatı'ye "Molla Hüseyin, Cuma namazına yarım saat kaldı ve yolumuz uzun yetişemeyiz en iyisi sen atımın yularını bırak gitsin. O da atın yularını bırakmakta ve şeyh Ahmet Efendi kerametle birkaç dakika sonra Hani'ye yakın bir ağacın altında belirivermektedir. şeyh Ahmet bakar ki Molla Hüseyin de atını yularını tutmuş beklemektedir. Molla Hüseyin'e: Molla Hüseyin! sen buraya nasıl geldin, diye sorunca o da, Kurban, siz nasıl geldiyseniz ben de öyle geldim, şeklinde cevap vermiştir. (Oruç, 14. 01. 2021)

Onun hakkında anlatılan olağanüstü hallerden birisi de şudur: Molla Hüseyin medresede ders görürken kış mevsiminde damın damlatmaması için sırayla öğrenciler yukarı çıkıp küçük silindirle damın yüzeyini sıkılaştırmak için gidip gelmiştir. Molla Hüseyin'in sırası geldiği halde onun hocası ona herhangi bir şey söylememiştir. Buna itiraz eden talebelere hoca acele etmemelerini sabırlı olmalarını ve kendi aralarında bu işi halletmelerini istemiştir. Ancak talebeler itirazda ısrar edince hocası istemeyerek de olsa Molla Hüseyin'i yukarıya damı sıkılaştırmak için silindiri götürüp getirmeye göndermek zorunda kalmıştır. Tam o esnada yukarıdan silindir sesi gelmiştir. Talebeler yukarı çıkıp silindirin kendiliğinden gidip geldiğini görünce bir daha Molla Hüseyin'e itiraz etmemişlerdir. (Oruç, 14. 01. 2021)

2.2. Şeyh Ahmed Efendi (ö. 1885)

Şeyh Ahmed'in babasının adı Molla Ömer, büyükbabasının adı İsa'dır. Midyat ilçesine bağlı Sılbın köyünde ikamet eden Molla Ömer bu köyde vuku bulan kavga ve fesattan dolayı burayı terk ederek Pişeriyê'ye bağlı Şeyhçoban köyüne gider. Daha sonra bu köye yakın Giresîra köyüne yerleşir. Şeyh Ahmed Efendi henüz küçük yaşta iken babası vefat eder ve Şeyhçoban ziyaretinin kuzeyine defnedilir. Şeyh Ahmed Efendi yüksek tahsilini Bağdat müftüsü merhum Molla Yahya el Müzürî'nin oğlu Şeyh Abdullah yanında tamamlar ve ilk tarikatını da ondan alır. Sonra Giresîra köyünden ayrılarak o sıralarda köy olan Karaz'a gelir. Yedi yıl burada kaldıktan sonra Hani kasabasına yerleşir. Hicri 1301 tarihinde vefat ederek kasabanın batısındaki kabristana defnedilir. Hicri 1266 yılında evliyayı ziyaret etmek için Bağdat'a gittiğinde Şeyh-i Geylani Tekkesini temsil eden Şeyh Ali en-Nakîb isminde bir zattan Kadiri tarikatını almıştır. Halifeleri: Medine i Münevver'e'den bir zat, Şeyh Hasan İshakan, Hanili Molla Yusuf oğlu Şeyh Muhammed, şikeftan köyünden Şeyh Maruf ve Kamışlı köyünden Şeyh Ali Bokari'dir. Şeyh Ahmed Efendi, ilim ve irfan sahibi bir zattır. Sarf, nahiv, mantık, belağat, tefsir, hadis, fıkıh, kelam ve tasavvuf gibi ilimlerde derin bilgiye sahiptir. (Korkusuz, 2004, ss. 71-75);(Yıldırım, 2018, s. 3/322-323)

Yedi evlilik yapan Şeyh Ahmed efendi vefatından sonra hayatta olan çocukları şunlardır: M. Maruf; Zeyneb; M. Kasım; M. Nuri; Muhyiddin; M. Masum; M. Refi; Şehzade; Leyla; Gülsüm; Sehime; Ayşe; Ömer (küçükken vefat etmiştir.) Şeyh Heybet ve şeyh Hasip Şeyh Şevket'in oğulları, Şeyh Şevket Şeyh Muhyiddin'in oğlu, Şeyh Muhyiddin Şeyh Ahmed Efendi'nin oğludur. Başta Şeyh Ahmed Efendi olmak üzere ailenin hemen hemen vefat etmiş tüm aile bireyleri Hani ilçesinin batısında yer alan ziyarette medfundurlar. (Yıldırım, 2018, s. 3/321-322); (Korkusuz, 2004, ss. 71-75)

Şeyh Ahmet Efendi Molla Hüseyin üzerinde o kadar etkili olmuştur ki oğlunu da şeyhinin oğlu ve aynı zamanda iyi bir edip olan Seyda Molla Muhyeddin'in yanına medreseye göndermiş ne var ki okul eğitimi veya eski adıyla medrese eğitimi onun fitratına çok uygun olan bir eğitim metodu olamamıştır. Nitekim babası onu Lice ilçesine bağlı Balıcın'daki (Esenler) medreseye götürmüştür ancak çok kısa bir zaman içerisinde kendi köyüne yani Şaklat'a geri dönmüştür. Eğitim için bir daha hiçbir yere gitmemiş ve bütün eğitimini babasının yanında tamamlamıştır.

2.3. Seyda Molla Muhyeddin (1849-1897)

1849 yılında Karaz'da (Kocaköy) dünyaya gelmiştir. Babasının adı Şeyh Ahmed'dir. Ailenin dördüncü veya beşinci çocuğudur. Çocukluğunu Hani'de geçirmiştir. Medrese eğitimi için Mardin'e gitmiş ve sonra Karaz'a dönerek babasının medresesinde abisi Şeyh Maruf'un yanında eğitimini sürdürmüştür Şeyh Muhyeddin icazetname aldıktan sonra Lice'nin Balıcın (Esenler) ve Zoxbırım (Kırmataş) köylerinde imamlık ve müderrislik yapmıştır. Hem alim hem şairdir. Şiirlerinde çoğunlukla "Sa'î" bazen de "Hakkı" mahlasını kullanmıştır. 1897 yılında Hani'de vefat eden Şeyh Muhyeddin babasının türbesinin yanında defnedilmiştir.(Yıldırım, 2018, s. 3/314)

Seyda Molla Muhyeddin Hanevi'nin ilginç bir Kürtçe Kurmanci eseri "fi Beyan-i 'At'ime ve Mezakiha" (Yemekler ve Lezzetleri Hakkında) bulunmaktadır.

Seyda Molla Muhyeddin Hanevi, benzerine az rastlanılan bu eserinde özellikle Hani ve Lice başta olmak üzere Diyarbakır'ın yöresel yemeklerini manzum bir şekilde biraz da ironi katarak tanıtmıştır. Feulun Feulun Feulun feil vezniyle yazılan bu manzum eserin başlangıcı şudur:

فكد ساعي ذو مزاجا غريب هرچه نوع پر غريب

(Hênî, 2019, s. 77) بچه تنه خوارن بکشینه بیان اوان جنس و بنوع و بفصل اوان

Feked sa'iyê zû mîzaca xerîb
 Herçî new'ê (xwarinê ye) pur 'ecîb
 Bi cins û bi new' û bi feslê ewan
 Bi çî têtê xwarin bikeşîne beyan (Hênî, 2019, s. 35)

*İlginç kişiliğe ve ne kadar ilginçlik varsa ona da sahip olan!
 Ey Sa'î, bak!
 Yemekleri neyle yendiklerini!
 Cinsini, türünü ve ayırımını vezinle açkla!*

3. Öğrencileri

Seyyid Tahir'in üç tane öğrencisi vardır. Bunlar; Molla Salih, Molla Ahmet ve Molla Nureddin'dir. Bu öğrenciler Seyyid Tahir'in ilim ve irfanından istifade etmiş, onun eserlerini korumaya çalışmış ve onun yolunu takip etmişlerdir. Bunlardan ilki hayattadır diğerleri ise vefat etmiştir. (Oruç, 14. 01. 2021) Henüz hayatta olan Molla Salih ile tarafımızca görüşme yapılmak istenmiş ve bunun için çaba gösterilmiştir ama ne yazık ki bu bir türlü mümkün olamamıştır. Bu nedenle başka öğrencilerinin olup olmadığı ve aile dışında birinin Seyyid Tahir hakkında bilgi verme imkanı olamamıştır.

4. Eserleri

Seyyid Tahir, birçok alanda eser bırakmıştır. Sarf, nahiv, tecvid, mantık, belağat ve vadi' gibi âlet ilimlerin yanında tefsir, hadis, fıkıh, kelam ve tasavvuf gibi 'alî ilimlere kadar birçok alanda kitap yazmıştır hatta *Marîfetname* sahibi Erzurumlu İbrahim Hakki Hazretleri gibi dini ve fenni ilimlerden haberdar olan sayılı alimlerden biridir. Belki de fazla itibar edilmediği için çok az insanın ismini duyduğu *İhtilâc*⁴ ilmi hakkında bile kitap yazmıştır. (Ek 1.)

Ayrıca şiirleri de bulunan Seyyid Tahir'in şiirleri tasavvufi şiirlerden oluşmaktadır. Tasavvufi şiirleri işlemesi nedeniyle anlamları sembolik ve kapalıdır. Seyyid Tahir'in bir oda dolusu kendi eli ile istinsah ettiği veya telif ettiği onlarca kitabın olduğu söylenmektedir. (Oruç, 14. 01. 2021) Ancak bu kitapların çoğu kayıptır. Erkek çocuklarının olmaması ve kız çocuklarının medrese eğitimi alamaması nedeniyle kitapları öğrencileri tarafından paylaşılmıştır. Geri kalan kitaplar ise terör nedeniyle boşaltılan köylerin yakılması sırasında camide yok olmuştur.

Kendi el yazısıyla yazdığı onca kitaplar arasında sınırlı sayıda parça parça varaklar kalabilmiştir. Onlardan da anlaşılacağı üzere Seyyid Tahir veya resmi adıyla Seyda, çok yönlü bir alimdir. Bunlardan birer tane örnek vermek yerinde olacaktır.

⁴ İhtilâc: İnsan bedenindeki çeşitli organların seçirme, kaçınma gibi hareketlerinden farklı anlamlar çıkararak bunları iyiye veya kötüye yorma biçiminde yapılan falların ortak ismidir. (Çelebi, 1995, ss. 138-139)

1. Dünya tarihi:

Bu eserin sadece son sayfası kalmıştır. Burada hesapladığına göre insanlığın ömrü altı bin yedi yüz yetmiş dört yıldır. (Ek 1.)

2. İhtilâc ilmi

İhtilac ilminin ile ilgili dört varaka kalmıştır. Bu kitabın ilk sayfasında bu ilmi İlk müslümanlardan, Hz. Peygamber'in damadı ve Hulefâ-yi Râşidîn'in dördüncüsü olan Hz. Ali (656-661), Hz. Mûsâ döneminde yaşayan, kendisine ilâhî bilgi ve hikmet öğretilen kişi olan Hz. Hıdır (Çelebi, 1998, ss. 406-409) ve Kur'an'da kendisine büyük güç ve imkân verildiği bildirilen Zülkarneyn (Öztürk, 2013, ss. 564-567) adındaki peygamber veya veliye dayandırmaktadır. (Ek 1.)

3. Tefsir

Elimizde kalan varaklarda Kehf suresinin 18. Ayetinde geçen **وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ** ifadesinde geçen **كَلْب** kelimesini tefsir ederken büyük müfessirlerden Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 671/1273) ve Kur'an'ı baştan sona kadar tefsir eden ilk müfessir Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî (ö. 150/767) gibi ünlü alim ve müfessirlere atıfta bulunarak izah etmeye çalışmaktadır. (Ek 2.) Bunlar dışında Şâfiî fakihî ve tefsir âlimi Muhammed b. Süleyman el-Kürdî (ö. 1194/1780), Endülüslü hekim, hukukçu ve filozofu Ebu Bekir Muhammed bin Abdal Malik bin Muhammed bin Tufail el Kaisi el-Endülüsi (ö. 1186), Suriye'de yaşamış ve kendi mezhebini kurmuş bir fıkıh âlimi Abdurrahman b. Amr el-Evzâî (ö. 157/774), tefsir ve nesep âlimi Muhammed b. Sâib el-Kelbî (ö. 146/763), Peygamberimizin amcasının oğlu olan ve tefsir ve fıkıh alanlarında otorite kabul edilen ve çok sayıda hadis rivayet eden bir zat olan Abdullah bin Abbas bin Abdulmuttalib el-Kureyşî (ö. 687), Ashab-ı Kîram'ın ileri gelenlerinden olan, Uhud savaşı sırasında doğan ve son sahabe olarak bilinen Amir bin Vasili el-Fihri (ö. 718), Tabiin'in büyüklerinden olan ve hadis ilminde meşhur olan Ebu Bekr Abdurrahman bin Haris es-Sedî (ö. 127/744). Hadis ilminde sika bir âlim ve Tabiin'in büyüklerinden olan Ebû Abdillâh Hâlid b. Ma'dân b. Ebî Kerîb el-Kelâî (ö. 103/721), Medine'de yaşamış ve hadis ilminde büyük bir yere sahip olan Muhammed b. Şihab ez-Zeherî (ö. 124/742) gibi alimlere de yer vermektedir. (Ek 2.)

4. Fıkıh

Fıkıhta şafii mezhebine mensup olduğu anlaşılan seyda fıkıhla ilgili kitaptan kalan varakta bir kadının tek başına camiye cemaate ve hacca gidip gidemeyeceğini tartışmaktadır. (Ek 4.) Başka bir sayfada akan suya necasetin karışması durumunda akan suyun müteneccis olup olmadığını tartışmaktadır ve Seyda, İmam Gazalî'ye (ö. 1111) atıfta bulunarak Şafii mezhebinde ittifakla suyun necis olmadığını belirtmektedir. Fıkıhta beslendiği kaynaklar şunlardır. (Ek 5.):

1. *el-Ucâb fî şerhi'l-Lübâb.*: Şafii fıkıh bilgilerini içeren bir eserdir. Abdulğaffâr el-Kazvîni (ö. 665/1266) tarafından kaleme alınmıştır. Kazvîni, Şafii mezhebinin büyük âlimlerinden biridir. el-Hâviyü's-sağîr adlı başka bir fıkıh kitabı da vardır. (Özel, 2022, s. 155) Seyda bu eserden de faydalanmıştır.

2. *Tehzîb*: Şâfiî fıkıhının önemli bir kaynağı kabul edilen bu eser, muhaddis, müfessir ve Şâfiî fakihî olan Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî (ö. 516/1122) tarafından telif edilmiştir. (Güngör, 1992, ss. 340-341)

1. *Tetimme* : Şafî mezhebinin önde gelen usûl âlimlerinden biri olan ve Şafî fıkıh usulüne dair bir eser yazan Ebu Said el-Mutevellî Abdurrahman en-Nisâburî'ye(ö. 507/1113). aittir. (en-Nisâburî, 2007)
2. *Vasît*: Şafî mezhebinin klasik dönem literatürü içinde en çok tutunan beş eserden biridir. İmam Gazâlî (ö. 505/1111) büyük bir fakih, kelâm ve tasavvuf âlimi olan gazâlî'nin bu eseri aşğıdaki adla özetlenmiştir. (Aybakan, 2012, ss. 551-552)
3. *Basît*: Vasît'in özeti olan bir eserdir. İmam Gazâlî, bu kitabı talebelerinin isteği üzerine yazmıştır.
4. *eş-Şâmil*: Şafî fıkıhında dair olan bu eser üzerine birçok şerh yazılmıştır. Bu eser, muteber bir Şafî fakih olan Ebû Nasr Abdüsseyyid b. Muhammed b. Abdilvâhid el-Bağdâdî (ö. 477/1084) tarafından kaleme alınmıştır. (Yaşaroğlu, 2000, ss. 191-192)
1. *el-Hâvi'l-Kebîr*: Bu eser, siyaset ve ahlâk nazariyeleriyle tanınan Şafî fakih. Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî (ö. 450/1058) tarafından telif edilmiştir. (Kallek, 2003, ss. 180-186; Görgülü, 1997, ss. 534-535)
2. *el-Mukanna' fî'l-fıkhi*: Şafî fıkıh bilgilerini içeren bir eserdir. Ahmed b. Mahmud b. Ahmed el-Muhâmilî (ö. 1024/1025) Şafî mezhebinin önde gelen fakihlerinden biridir.(el-Muhâmilî, 1998)
3. *Bahru'l-mezheb*: Şafî fıkıh bilgilerini içeren bir eserdir. Ebu Mehasin Abdülvâhid b. İsmail er-Revyânî (ö. 1108/1109) Şafî mezhebinin önde gelen fakihlerinden biridir. (er-Revyânî Ebu Mehasin Abdülvahid b. İsmail, 2002)
4. *el-Hülleteyn*: Seyyid Tahir, her ne kadar bu eserin Ebu Mehasin İsmail er-Revyânî-Abdurrahman b. Üstad Abdülkerim eş-Şâşin olduğunu söylese de biz bunu tespit edemedik.
5. *el-Mühimmât*: Önemli bir Şafî fakih olan Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî'ye (ö. 476/1083) ait öyle bir esere ulaşamadı ancak Seyda, Şîrâzî'ye ait *el-Mühezzeb*'i veya *et-Tenbih*'i kast etmiş olabilir.
6. *el-İbâne*: Şafî fıkıhının gelişim sürecinde eğitim ihtiyacını karşılamaya yönelik bir metin özelliğini taşıyan bu eser, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed el-Fûrânî el-Mervezî'ye (ö. 1068/1069) aittir. (Aybakan, 2010)

Seyda Seyyid Tahir'in bu kaynakları verdikten sonra fıkıh kitabını tamamladığı görölmektedir.

5. Hadis

Seyyid Tahir, hadis ile ilgili kitabında kalan varakın sonunda önde gelen sahabeler hakkındaki hadisi rivayet etmekte ve Hz. Peygamberin onlar hakkında söylediği hadisi rivayet etmektedir. (Ek 3.)

6. Dil ve Edebiyat

Elimizde gramer ile ilgili bir kitabı kalmadığı halde emekli imam olan torunu M. Sıddık Oruç'un verdiği bilgiye göre Havrê (Yazıköy) denen bir köye gittiğinde oranın hocası medrese müfredatında yer alan ve mantıkla alakalı olan ve anlaşılması ve anlatılması biraz da zor bir kitap olan *Kul Ahmed* adlı mantık haşiyesini öğrencilerine ders vermesini istemiş o da çok rahat bir şekilde ders verebilmiştir. (Oruç, 14. 01. 2021)

Yine torunun verdiği bilgiye göre sesi çok güzel ve yüksek olduğundan Havrê adındaki köyde ikamet edenler onun sesini duymuşlardır. Şiirlerine gelince Seyda'nın şiirlerini güzel bir yazı stiliyle ve kaliteli bir A 3 kağıdına yazılan şiirleri olduğu ancak bu şiirlerin anlam açısından kapalı ve rümlü ifadelerle yazıldığı ifade edilmektedir. Tarihi ve edebi bir belge özelliğini taşıyan bu yazının kaderi de diğer birçok kitap gibi olmuştur. (Oruç, 14. 01. 2021)

7. Ahlak ve Hikmet

Bu alanla ilgili birkaç varak kalmıştır. Son varakta Eflatun'a (Platon) mutluluğun ne olduğu sorulduğu ve onun da yemeğin rahatı az yemekte olduğunu, dilin rahatının az konuşmada olduğunu, ruhun rahatının az günah işlemekte olduğunu ve kalbin rahatının ise az intikam almakta olduğunu belirterek cevap verdiğini ifade etmektedir. (Ek 5.) Ahlak ve hikmette genelde şu kitaplara atıf yapıldığı görülmektedir:

1. *Ravdetü'l-ulemâ ve Nezhetü'l-fudêlâ*: bu eser Ebu'l-Hasan Ali b. Yahya b. Muhammed ez-Zendûstî el-Buhârî (ö. 992/993) tarafından kaleme alınmıştır. (ez-Zendûstî, 2021)
2. *Sürûr-i Gülîstan*: muhtemelen bu eser, Osmanlı âlimi ve divan şairi olan Muslihuddin Mustafa Sürûrî (ö. 969/1562) tarafından Ebû Muhammed Sa'dî Müşerrifüddîn (Şerefüddîn) Muslih b. Abdillâh b. Müşerrif Şîrâzî'ye (ö. 691/1292) ait *Gülîstan* adlı meşhur kitaba yazılan Arapça bir şerhtir. (Güleç, 2010, ss. 170-172)
3. *Ulvân el-Hamevî* (Özel, 2012, ss. 138-140): Seyda, Osmanlı âlimi ve mutasavvıfı Ulvân el-Hamevî'nin (ö. 1530) ismini eserin yerine kullanmaktadır.
4. *Mesâbihu's-Sünne*: Ferra el-Begavî'nin (ö. 1122) yazdığı bir hadis kitabıdır. Kitap, güvenilir hadis kaynaklarından derlediği hadisleri konularına göre tasnif etmektedir. (Hatiboğlu, 2004, ss. 258-260)
5. *Mecâlisü'l-vaz ve't-tezkîr*. Üsküp'te bulunduğu sırada yaptığı vaaz ve nasihatlerini içeren eden Arapça bir eserdir, Osmanlı âlimi ve mutasavvıfı İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö. 1725) yazdığı bir eserdir. (Namlı, 2001, ss. 108-110)
6. *Mecâlisu er-Rûmî*: Mecâlisü'l-ebrâr adlı eseriyle tanınan Osmanlı âlimi ve şairi Ahmed-i Rûmî Akhisârî'nin (ö. 1632) yazdığı bir eserdir. (Michot, 2020, ss. 60-62)

Bu kaynaklardan da anlaşılacağı üzere Seyda Seyyid Tahrir, diğer birçok alim gibi ansiklopedik bir bilgiye sahip olmuştur.

Sonuç

Bu çalışmada, Diyarbakır Kocaköy ilçesinde yetişen alim ve mutasavvıf Seyyid Tahir Oruç'un hayatı ve ilmi kişiliğini tanıtılmaya çalışılmıştır ancak tanıtımı için başvulan kaynaklar, Seyyid Tahir'ın özel kütüphanesinden geriye kalan sınırlı sayıdaki varaklardan ve aile bireyleriyle yapılan görüşmelerden ibaret olduğundan sınırlı olmuştur. Seyyid Tahir, Şafii mezhebine bağlı, sūfi meşrepli ve optimist bir kişiliğe sahip bir alim olmuştur. Dil, mantık, edebiyat, tefsir, hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf ve ihtilac gibi çeşitli ilimlerde eserler vermiştir. Bu yönüyle diğer birçok alim gibi ansiklopedik bilgiye sahip bir zat olmuştur. Telif ettiği veya istinsah ettiği bu eserlerin çoęu kaybolmuştur ve yeni araştırmalarla ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu çalışma, daha önce Seyyid Tahir hakkında herhangi bir akademik çalışma yapılmadığı için özgün bir nitelik taşımaktadır.

Kaynakça

- Aybakan, B. (2010). Şafii Mezhebi. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 38, ss. 233-247). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Aybakan, B. (2012). El-Vasıt. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 42, ss. 551-552). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Çelebi, İ. (1995). İslâm'da Fal. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 12, ss. 138-139). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- elebi, İ. (1998). Hızır. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 17, ss. 406-409). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- el-Muhâmili, A. b. M. b. A. (1998). *El-Mukanna' fi'l-fıkhi*. el-Câmia'tü'l-islâmiyye.
- en-Nisâburî, E. S. el-M. A. (2007). *Tetimmetu'l-ibâne 'an Usûli'd-diyâne*. Ümmü'l-kurâ Üniversitesi.
- er-Revyânî Ebu Mehasin Abdülvahid b. İsmail. (2002). *Bahru'l-mezheb*. İhyâu't-turâsi'l-arabî.
- ez-Zendüstî, E. A. b. Y. b. M. (2021). *Ravdatu'l-ulemâ ve Nezhetü'l-fudela*. Daru'l-kutubi'l-ilmiiyye.
- Görgülü, H. A. (1997). El-Hâvi'l-Kebîr. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 16, ss. 534-535). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Güleç, İ. (2010). SÜRÛRÎ, Muslihuddin Mustafa. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 38, ss. 170-172). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Güngör, M. (1992). BEGAVÎ, Ferrâ. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 5, ss. 340-341). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Hatiboğlu, İ. (2004). Mesâbîhu's-Sünne. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 29, ss. 258-260). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Hênî, Ş. M. (2019). *Bayana Xwarinan û Zewqên Wan*. Peywend.
- Kallek, C. (2003). Mâverdî. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 28, ss. 180-186). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Korkusuz, M. Ş. (2004). *Tezkire-i Meşayih-i Amid Diyarbekir Velileri*. Kent.
- Michot, Y. (2020). AKHÎSÂRÎ, Ahmed-i Rûmî. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (2. bs, ss. 60-62). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Namlı, A. (2001). İsmâil Hakkı Bursevî. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 23, ss. 108-110). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Oruç, M. S. 14. 01. 2021 tarihinde yapılan görüşme
- Özel, A. (2012). Ulvân el-Hamevî. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 42, ss. 138-140). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

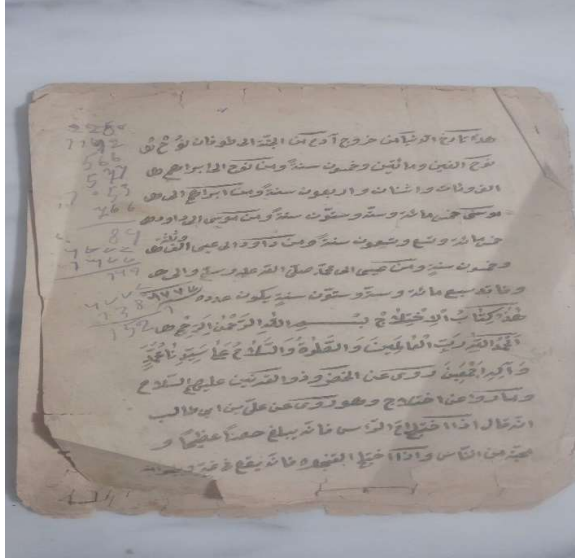
Özel, A. (2022). KAZVÎNÎ, Abdülğaffâr b. Abdülkerîm. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (s. 155). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Öztürk, M. (2013). Zülkarnayn. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 44, ss. 564-567). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Yaşaroğlu, M. K. (2000). İbnü's-sabbâğ. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 21, ss. 192-193). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

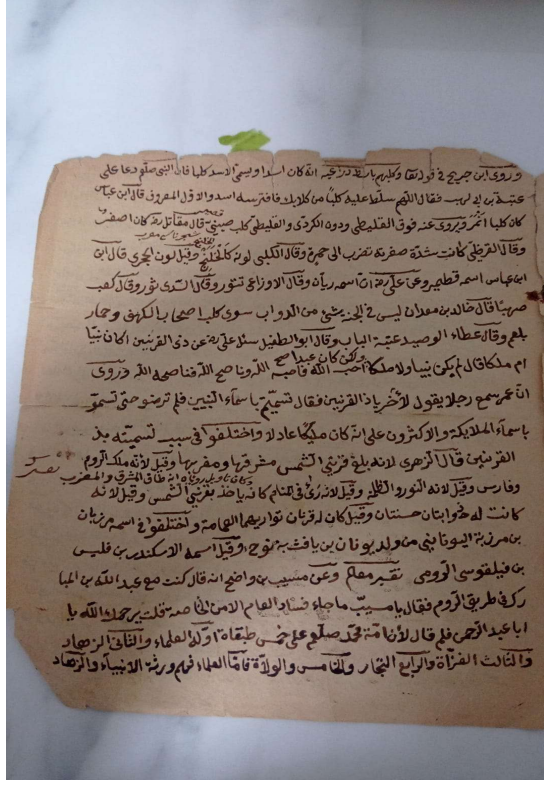
Yıldırım, K. (2018). *Kürt Medreseleri ve Alimleri*. Avesta.

Ekler:

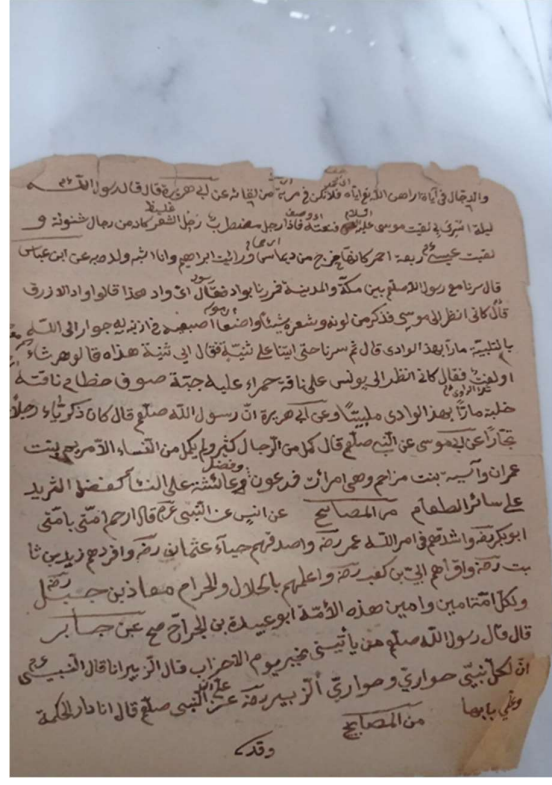

Ek 1. Dünya Tarihi İle İlgili Kitabın Son Sayfası

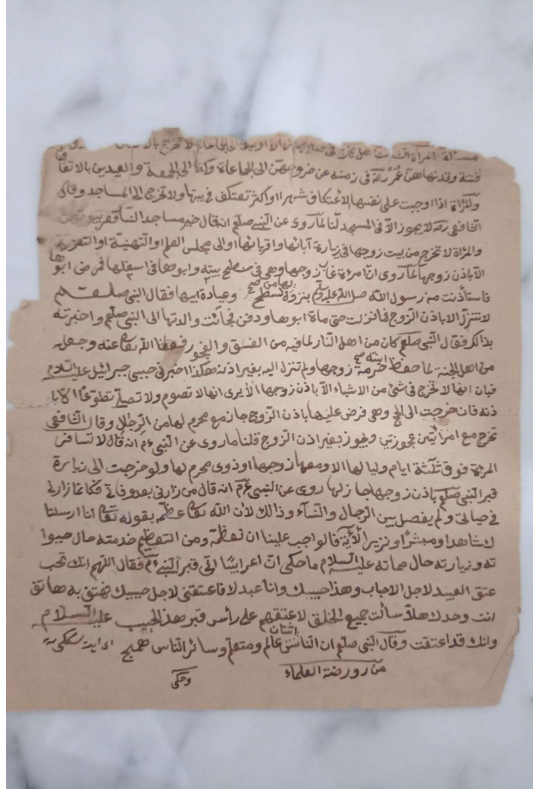
Ek 2. Tefsirle ilgili kitaptan bir varak.

Ek 3. Hadis ile ilgili kitaptan bir varak.

Ek 4. Fıkıhla ilgili kitaptan kalan varak.

Ek 5. Ahlak ve hikmet ile ilgili kitaptan bir varak.

